

**თავისუფლებისა და სამშობლოსათვის ემბროლოი ზმირის
სახეაბ. ბაწერელიას შემომქმედებაში
(„ამზათი“)**

მოკლე შინაარსი

ქართულ ლიტერატურაში შამილის, მთის ამაყი შვილის სახე წარმოჩნდა როგორც ერთგვარი პარადიგმა დაუმორჩილებლობისა. ამ დამოკიდებულებითაა შექმნილი აკაკი წერეთლის, ილია ჭავჭავაძის, ალექსანდრე ყაზბეგის, გრიგოლ რობაქიძის, ტიციან ტაბიძის, ანა კალანდაძის და სხვა მწერალთა ნაწარმოებები.

მათ გვერდითაა აკ. გაწერელიას ისტორიული მოთხრობები: „იმამის ერთი დღე“, „ჩირ-იურთი“, „იმამი ლოჟაში“, „ბოსკოს შეგირდი“, „ამზათი“, რომანი-მატიანე „შამილი“.

აკ. გაწერელია ნაწარმოებში „ამზათი“ დახატულია შამილის მიერ წარმოებული უთანასწორო და თავგანწირული ბრძოლის ერთი ფურცელი. მაღალმხატვრული ოსტატობით გადმოცემულია შამილისა და სამშობლოს ერთგული ნაიბის თავგანწირული ბრძოლის ტრაგიკული ისტორია. ავტორის მიზანს წარმოადგენს, ერთი მხრივ, თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირის სახის ჩვენება, მეორე მხრივ, თანამედროვეთათვის თავისუფლებისათვის ბრძოლის მოწოდება, რაც თხზულების შექმნის დროისათვის მეტად აქტუალური იყო.

ნაშრომში გადმოცემულია აკ. გაწერელიას მოთხრობის „ამზათის“ პრობლემატიკა და მხატვრული ანალიზი.

საკვანძო სიტყვები: აკ. გაწერელია, მოთხრობები, ნოველები, ამზათი, თავისუფლებისათვის ბრძოლა

**THE FACE OF A HERO FIGHTING FOR FREEDOM IN AKAKI
GATSERELIA'S CREATION**
(*"Amzati"*)

Abstract

In Georgian literature, the face of the proud son of Shamili, the proud son of a mountain, has emerged as a paradigm of disobedience, work of Akaki Tsereteli, Ilia Chavchavadze, Alexander Kazbegi, Grigol Robakidze, Titsian Tabidze, Anna Kalandadze and other writers works are created with this attitude.

Next to them are the historical stories of A.Gatserelia: "One Day of the Imam", "Chir-Yurt", "Imam in the Lodge", "Bosco`s apprentice", "Amzati", romance-chronicle "Shamili"

Akaki Gatserelia`s "Amzati" is a sheet of unequal and self-sacrificing battle produced by Shamil.

The tragic story of the self-sacrificing battle of Shamili and the faithful to the homeland Naibi is narrated with high artistic craftsmanship.

The aim of the author is to show the face of the hero struggling for freedom on the one hand, and on the other hand to urge contemporaries to fight for freedom.

The work presents problems and artistic analysis of Akaki Gatserelia's story "Amzati".

Key Words: Akaki Gatserelia, stories and novels, Amzati, struggle for freedom.

შესავალი. მხატვრულ ლიტერატურაში არაერთი მწერლის შთაგონების წყაროდ იქცა კავკასიის ხალხთა ბრძოლა თავისუფლებისათვის შამილის წინამძღოლობით.

როგორც ისტორიიდან არის ცნობილი, შამილი, კავკასიელ მუსლიმთა პოლიტიკური და რელიგიური ლიდერი, 1834 წელს იმამად აღიარეს. შამილმა შეძლო ის, რომ დაღესტანი და ჩეჩნეთი, მოგვიანებით კი ჩერქეზეთიც გააერთიანა, ჩამოაყალიბა იმამატი და 25 წლის განმავლობაში შეუდრეკლად იბრძოლა თვითმკვრობელური რუსეთის წინააღმდეგ, დაღვარა ბევრი ადამიანის სისხლი. ამ ბრძოლაში შამილი იყო შეუვალი; როგორც გარეშე, ასევე ბევრ შინა მოწინააღმდეგესაც

უმკაცრესად გაუსწორდა, ამაყმა ნაიბმა უამრავ განსაცდელს გაუძლო, შემოიღო შარიათის კანონი, სამშობლოსათვის საკუთარ შვილსაც კი არ ზოგავდა, რუსებს მძევლად მისცა, ხოლო გამოსახსნელად სასტიკი გზა მოძებნა. კავკასიის თავისუფლებისათვის უთანასწორო ომში ჩაბმული, შეუპოვარი და უდრეკი ნებისყოფის გმირი, სამწუხაროდ, განწირული აღმოჩნდა დასამარცხებლად.

მიზანი. თავისუფლების იდეა მეცხრამეტე საუკუნის მთავარი ორიენტირი და ღირებულებაა. არაერთი ქართველი მწერლის შემოქმედებაში არის დახატული შამილი, როგორც კავკასიის ხალხთა თავისუფლებისათვის დაუცხრომელი და თავდადებული მებრძოლი ადამიანი. ქართულ ლიტერატურაში შამილის სახე წარმოჩნდა, როგორც ერთგვარი პარადიგმა დაუმორჩილებლობისა. ასეა დახატული მთის არწივის – შამილის სახე აკაკი წერეთლის, ილია ჭავჭავაძის, ალექსანდრე ყაზბეგის, გრიგოლ რობაქიძის, ტიცინან ტაბიძის, ანა კალანდაძის, აკ. გაწერელიას შემოქმედებაში.

დღემდე აკაკი გაწარელიას მოთხრობები და ნოველები, რომლებიც შეეხება კავკასიელი ხალხის ბრძოლას რუსთა წინააღმდეგ, ლიტერატურათმცოდნეობითი თვალსაზრისით არ არის ნაკვლევია. წინამდებარე ნაშრომში შესწავლილი და გაანალიზებულია მწერლის ნაწარმოები „ამზათი“, რომლის მიზანი თავისუფლებისმოყვარე ადამიანის სახის ჩვენებაა.

მსჯელობა. მეოცე საუკუნის მეცნიერებაში თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს აკაკი გაწერელიას. ის იყო ლიტერატურათმცოდნე, მწერალი, პუბლიცისტი, მეცნიერი, რომელიც აღჭურვილი იყო უდიდესი ცოდნითა და მეცნიერული კვლევისათვის საჭირო ყველა თვისებით. ნარკვევები, ესეები, პოლემიკური სტატიები, იმპრესიონისტულ-ბიოგრაფიული ეტიუდები და მხატვრული ნაწარმოებები წარმოადგენს ამ ბრწყინვალე მეცნიერის მონაგარსა და დანატოვარს, რომელსაც გვერდს ვერ აუვლის როგორც ანტიკური და ქართული ლიტერატურის, ისე ლექსმცოდნეობითა და ქართული ლექსის ბუნებისა და მეტრის შესწავლით დაინტერესებული მკვლევარი.

აკ. გაწერელიას ლიტერატურული საქმიანობის დასაწყისად უპირობოდ მიჩნეულია 1927 წელი. თავად ლიტერატორი კი თვლიდა, რომ მან ლიტერატურული საზოგადოების კარი 1926 წელს შეაღო, როცა 16 ჭაბუკი, ნიჭიერებით გამორჩეული, მწე-

რატო პირველი ყრილობის დელეგატის რანგში ნიკო ნიკოლაძისა და ვასილ ბარნოვის გვერდით იდგა

მის მხატვრულ შემოქმედებაში უდიდესი ადგილი უჭირავს ისტორიულ მოთხრობებს: „სიკვდილი ბარათაშვილისა“, „იმამის ერთი დღე“, „ამზათი“, „ჩირ-იურთი“, „იმამი ლოჯაში“, „ბოსკოს შევირდი“ „ორეული“, რომანი-მატიანე „შამილი“, ის მუშაობდა ისტორიულ რომანზე, სურდა შეექმნა „დიადი ეპოპეა“ შამილის შესახებ, მაგრამ გულდასაწყვეტია, რომ მისი ეს სურვილი აუსრულებელი დარჩა.

აკ. გაწერელიას შემოქმედებიდან ყურადღებას იპყრობს ნაწარმოები „ამზათი – ანუ სევილიის დილა მთაში“.

მასში გადმოცემულია შამილის მიერ რუსთა წინააღმდეგ წარმოებული ოცდასუთწლიანი ბრძოლის ერთი ეპიზოდი, რომლის მთავარი გმირია ჩანტის ნაიბი, ჰაზავათისათვის თავდადებული რაინდი, ამზათი.

ამზათს ავტორი ასე ახასიათებს: თავისუფლებისმოყვარე, შეუდრეკელი და ღირსეული ადამიანი, „ჰაზავათის ერთგული, თხემით ტერფამდე ფანატიკოსი, შარიათსა და ტარიკატში (რელიგიურ დოგმებში) განსწავლული, არაბულის ჩინებულად მცოდნე“. ამზათი ზნეობრივი გმირია: მას არასოდეს უფიქრია ჰარემზე; მის მთავარ ორიენტირს სჯულისათვის თადადება, სამშობლოსა და ცოლ-შვილის ერთგულება შეადგენდა. მისი ნაიბობის დროს გული ბოღმით ევსებოდა ალდამის ოჯახს. ათასგვარ ხრიკებსა და ოინებს მიმართავდნენ მის წინააღმდეგ. მათ არც ელაში და კოჭლი დუგა ჩამორჩებოდა. ნაიბი ამზათი, ღირსეული ვაჟკაცი, სანიმუშოდ უვლიდა ხალხს, ყოველმხრივ ააყვავა ჩანტის თემი, და არა მარტო თემი, არამედ მეზობელი ქისტებიცა და სხვა ტომებიც მაღლიერი ჰყავდა.

ხედმეტი პირდაპირობა, ზნეობრივი უწიკვლოება – ეს თვისებები მიაჩნდათ მექრთამეებსა და ჯაშუშებს ამზათის ნაკლად.

თავლინელმა ნაიბმა ააყვავა აული ითუმ-ყალაც და სწორედ ამიტომ მურიდეები ფხიზლად ადევნებდნენ თვალს თითოეული ჩანტელის ნაბიჯს. ამზათმა იცოდა, რომ მოშურნე მტრები ჰყავდა, მაგრამ თავისი ნაკეთები კეთილი საქმეების გამო სჯეროდა, რომ მაღლიერთა რიცხვი გაცილებით მეტი იყო.

მის ღირსეულ ადამიანობაზე მიუთითებს მისივე თვისებაც: თუ ვინმეს დალატს შეამჩნევდა, დიდხანს უცდიდა, სანამ მის

გამცემლობაში დარწმუნდებოდა და მხოლოდ ამის შემდეგ უსწორდებოდა მოღალატეს.

ასეთი რწმენისა და ღირსების პიროვნების წინააღმდეგ დგას კავკასიის მეფისნაცვალი ბარიატინსკი, გენერალი ევლოკიმოვი და სამშობლოს გამყიდველი ჯაშუში დუგა. ბარიატინსკის ერთი მთავარი ფრაზა ეკერა პირზე: „ფარ ნიენტე“ (საამური უსაქმურობა). გულგრილი მეფისნაცვლისათვის ომი ფლეგმიდან გამოფხიზლების უებარი საშუალებაა. ის დაცლილია იმ დიდი გრძნობისაგან, რაც მოჭარბებულად აქვს ამზათს. ამიტომ კატეგორიულად შეუძლებელია, ის მიხვდეს ამზათის თავგანწირული ბრძოლის ჟინს.

მეფისნაცვლის სახის გვერდით მხატვრული ოსტატობითაა დახატული გენერალ ევლოკიმოვის სახე. მთიელები მას „უჩგოზს“, ანუ სამთვალას ეძახდნენ ოდესღაც მთიელებისაგან მიყენებული ჭრილობის გამო. „ევლოკიმოვის თავში ათასი მელის ცბიერება დაეტეოდა, „მეორე ადამიანის გულწრფელობას სულელი თუ დაიჯერებსო“, – ფიქრობდა და ეს იყო მისი ცხოვრების ფილოსოფიის ქვაკუთხედი. ევლოკიმოვისათვის კავკასიაში ბრძოლა წარმოადგენდა სახელსა და ბრწინვალე კარიერას და როგორც ავტორი უწოდებს, „მიაგავდა ქაღალდის მოთამაშეს, რომელსაც აზარტის დემონი უკარნახებდა – ყველაფერი მოეგო ან ყველაფერი წაეგო“.

ამ ორი ადამიანის სახის ჩვენებით ავტორს სურს დაგვანახოს დამპყრობელი რუსის სახე, იმ ხალხის სახე, რომელნიც თავისუფლებისა და სამშობლოს მოყვარულ კავკასიელებს გაწვევტას უქადდნენ.

აულ ვარანდასთან გამართული ბრძოლა დასასრულის დასაწყისად იქცა. ნაიბი ბათოკა შეუპოვარ ბრძოლაში დაიჭრა. ექსპრესიულობითა და მაღალმხატვრულადაა გადმოცემული ამ ომის სურათები. ხოლო ომის შემდეგ, ცხადია, კიდევ უფრო მძაფრი და უღმობელი იქნება მთიელთა წინააღმდეგ მტრის შემოსევა.

მიუხედავად იმისა, რომ ბარიატინსკი და ევლოკიმოვი მთიელთა მტრები არიან, ისეთი უარყოფითი დამოკიდებულება მაინც არ უჩნდება მკითხველს მათ მიმართ, როგორც ჩანტის თემის წევრის, სამშობლოსა და ღირსების გამყიდველი დუგას მიმართ. მუქ ფერებშია დახატული ავტორის მიერ მისი უარყოფითი სახე: „ელამი და კოჭლი“, „ღვთის გლაზა“, „ბუნების მიერ შეურაცხყოფილი“, - ასე იხსენიებს ავტორი მას.

ევლოკიმოვის ჯამუში საკუთარ ხალხს დაუპირისპირდა და იმამის ერთგული ნაიბის, ამხათის მოკვლასაც კი შეჰპირდა. ევლოკიმოვმაცა და ბარიატინსკიმაც კარგად იციან, რომ ამხათის მოსპობითა და მოკვლით, შამილის სიძლიერეს შეასუსტებენ და ბოლოს გაანადგურებენ კიდევ. არაფერია იმაზე უღირსი საქციელი, ვიდრე ევლოკიმოვის განზრახვა, მოესპო ჩანტის ნაიბი მისივე თემის მეოხებით. მაცდური და ვერაგი მტერი კი, არანაირ ღირსებას არ ფლობს საიმიხოდ, რომ ღირსეულს უღირსი ხერხით არ ებრძოლოს.

ავტორი მტრის ჩანაფიქრსა და ჯამუში დუგას გადაწყვეტილებასა და მოლაპარაკებას აფასებს ერთი ფრაზით: „აირეკლა ტრაგიკული ხასიათი კავკასიური ილიადისა.“ თუ არა დალატს, სხვას რას შეეძლო ციხე შიგნიდან გაეტეხა, რა ძალა დაამარცხებდა მთიელთა თავგანწირვას? ავტორის მიერ ამხათის უნაკლო მხატვრული სახის ჩვენების შემდგომ უფრო სამწუხაროა და ტრაგიზმით სავსე დიდი დალატით მომხდარი ამბავი, რაც შინაგამყიდველმა, თავისი ხალხის მტერმა, დუგამ მტრის სასარგებლოდ ჩაიდინა.

თავისუფლება ძვირი ღირს, მისი ფასი უდიდესია, იცის ამხათმა. ამიტომაც გალიაში მომწყვდეული ცხოველივითაა, ფიცხელი და დაუნდობელია მისი ბოლო ჰაზავათი, ის მარტო, სრულიად მარტო ცდილობს გამკლავებას მტერთან და ეძებს გამოსავალს: „ამხათის თვალის გუგები ისე არეულიყვნენ ხის გაშლილ ყვავილებში, როგორც ლელიანში განაბული ფოცხვერის თვალები“. მისი თვალები იმახსოვრებენ მოლალატეთა სახეებს, მისადმი „ღვარძღმოსილებს“, გული სიბრაზითა და ბრბოსადმი ზიზღის გრძნობით ევსება, გრძნობს, რომ მოახლოებულია უდიდესი გასაჭირის ჟამი. ხვდება, რომ დამარცხდება, მაღალმხატვრულადა დახატული მისი განცდა: „ამხათის თვალებს ჯერ სიფითრე გადაეკრა, შემდეგ კვლავ ცისფრად აკიაფდნენ, შემდეგ ისევ სიფირემ იმძლავრა და ნაიბის თვალები ამბობდნენ, რომ ეს უკანასკნელი გაბრძოლება იყო, უკანასკნელი ჰაზავათი მისი“.

ბრძოლა წაგებულია, ამხათი დაამარცხა მტერმა მის ოჯახში გამოზრდილი მოლალატის ხელით. სინანული იპყრობს მის გულს, რადგან იცის, რომ სამშობლოს გამცემ ქაჯებს ზურგს უმაგრებენ რუსის ზარბაზნები. ამხათმა ისიც იცის, რომ მოლალატე უნდა დაისაჯოს, მაგრამ ამ მძიმე წუთებშიც არ დალატობს ვაჟკაცის პრინციპს და მთაში მიღებული წესის მი-

ხედვით, უღირსს ტყვია არა გულში, არამედ ზურგში უნდა დაახალოს. ჯიქივით დაძაბული, შინაგანი ბედისწერით აყვანილი ემზადება სამკვდრო-სასიცოცხლო ნახტომისათვის მთის ლაღი ბუნების შვილი და მშვენება. მან ჯაშუშ დუგას მეხუთე ვაჟი, მოკლა. ზუსტად ნასროლი ტყვიით ზურგი შეუნგრია.

მოღალატე დასაჯა, მაგრამ მისი სული ტყვეობას ვერ შეეგუება, სწორედ ამიტომ დიდი სულიერი მღვლევარების შემდეგ, მიიღო გადაწყვეტილება: ცოლ-შვილთან და ერთგულ ძმის-შვილთან ერთად სულის სიმტკიცით, რწმენითა და ალაჰისადმი ერთგულებით, დაამარცხოს მტერი. თუ ფიზიკურად დამარცხდა, მორალურად უთუოდ უნდა გაიმარჯვოს.

მას ურჩევნია, ერთგულ ცხენთან და ოჯახთან ერთად მოკვდეს, მაგრამ არ დანებდეს. თითქოს ცხოველიც გრძნობს პატრონის განწყობას. ცხენიც კი, რომელსაც არ უყვარდა ხრამიდან გადახედვა, თითქოს ესმის პატრონის სულის მოძრაობა: „კისერი წაიგრძელა, მგელივით ჩაქინდრა თავი და ნაიბის ჯაღაბი სახლის უკან, უფსკრულისაკენ გააქანა.“

იუთუმ-ყალბას უფსკრულში დასრულდა ამზათისა და მისი ოჯახის სიცოცხლე. საინტერესოა ნაწარმოებში ამზათის ძმის შვილის – შამას სახეც. ის, მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ კიდევ პატარაა, იბრძვის დაუძინებელი მტრის წინააღმდეგ და დამარცხების შემდეგ, ერთი წუთითაც არ გაუვლია გუნებაში უკან დახევა და ბიძასთან დარჩა „ცხოვრების უკანასკნელ გადასარბენზე“.

აკ. გაწერელია ნაწარმოებში ორჯერ იმეორებს შეგონებას: „ვინც შედეგზე ფიქრობს, იგი მხდალია“. ამზათს თავი გადაღებული აქვს თავისუფლებისა და ღირსებისათვის, სამშობლოსათვის და მისთვის სიკვდილიც არ არის დასასრული. ის არც ფიქრობს შედეგზე. ალაჰის მადლს ზიარებულმა ვაჟკაცმა იცის, რომ პირნათელი წარსდგება უხენაესის წინაშე მარადიულ სამყოფელში.

უდიდესი ტრაგედიაა, როცა ბრბოდქცეული ადამიანები თავისი ხელით კლავენ თავისსავე მშველელსა და გადამრჩენს.

მთის ლაღი ბუნების შვილი და მისი მშვენება, საჩაჩნოსა და დაღესტნის მტრებთან შეურიგებელი მებრძოლი შურმა და ლალატმა იმსხვერპლა. არ იგუეს თავლინელი ნაიბი სამშობლოს მტრებმა, ვერ აიტანეს მისი ნიჭი, ჭკუა და ბრწყინვალეობა, - გულდაწყვეტილი წერს ავტორი.

ჰამზათის ტრაგედია ერთი ადამიანის ხვედრი როდია, ამ ტრაგედიაში იკითხება ზოგადად ყველა თავგანწირული, სამშობლოს ერთგული გმირის სევდიანი და ტკივილიანი ამბავი.

ნაწარმოებს ერთგვარად აჯამებს ავტორის მინაწერი ეპილოგის მაგიერ, რომელშიც აკაკი გაწერელია ტკივილნარევი გრძნობითა და პატივით იხსენიებს ამზათს, როგორც თავად უწოდებს, თავლინელ ძმას, ხოლო მის ბედს მისივე ქვეყნის ბედის თანაზიარად აღიქვამს: „შენი ხვედრი შენი ღამაზი ქვეყნის საერთო ბედის ნაწილია“, – მიმართავს მას. ავტორის მიზანი ნათელია: ამ სტრიქონებით უკვდავყოს გმირის სახელი. რადგან ჩრდილოეთ კავკასიის აუღში მომხდარი ტრაგედია ზოგადად კავკასიელი ხალხის სატკივარია, ჩენების მსგავსად, არც ქართველებს დასდგომიათ კარგი დღე რუსის ხიშტის წინააღმდეგ ბრძოლაში. კავკასიელთა მძიმე ხვედრი მოძალადე მეზობლების ავი ზრახვების წყალობით ერთი საერთო გასაჭირია.

ამ მინაწერშივე ავტორი სვამს მარად აქტუალურ საჭირობოტო საკითხს. მისი აზრით, სევბედნიერი ის კი არ არის, ვინც ჰაზავათს ეწევა, არამედ ნაძირალათა ბრბო, რომელიც ყველა დროსა და ყველა ვითარებაში მზად არიან მოსპონ ღირსეულნი. ბრბო „ხანჯლებს მაშინ იშიშვლებს, როცა მას ქვეყნის მტრის ძალა უმაგრებს ზურგს და ეს ბრბო მუდამ მზად არის ყველა თავმოყვარის, ნიჭიერისა და ჰაზავათისათვის თავდადებულის დასაღუპავად“. ეს მტკივნეული საკითხი არა მარტო ჩრდილო კავკასიელი, არამედ ქართველი ხალხის მარადიული სატკივარიცაა.

ნაწარმოები დაწერილია უაღრესად ლაკონიური, მაღალმხატვრული ენით, შემკულია მხატვრული ხერხებითა და საშუალებებით. რაც ნაწარმოებს სასიამოვნო წასაკითხს ხდის.

აკ. გაწერელიას ამ ნაწარმოების წერა 1940 წელს დაუწყია, ხოლო მეორე თარიღად მითითებულია 1970 წელი. ეს ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ მას, როგორც შემოქმედს, არასოდეს გადაუხდია ხარკი და თავისი შემოქმედებითი ნაფიქრალი არასოდეს გაუმრუდებია.

დასკვნა. შამილის სახის ლიტერატურაში შემოტანით მწერალმა მოახერხა საბჭოთა ეპოქაშიც შეეხსენებინა თანადროული საზოგადებისათვის იმ დაუღალავი ბრძოლის შესახებ, რომელსაც კავკასია და საქართველო ეწეოდა რუსეთის წინააღმდეგ დაუღალავად და უკომპრომისოდ. ცხადია, მწერლისაგან

ეს ნაბიჯი, გარკვეულ რისკთანაც იყო დაკავშირებული და ის ამ ნაბიჯზე სრული შეგნებითა და სამშობლოს თავისუფლების სიყვარულით მიდიოდა, რაც მის მიმართ, როგორც ხელოვანისა და ადამიანის მიმართ, კიდევ უფრო მეტი პატივისცემით განგვაწყობს.

ლიტერატურა:

1. გაწერელია, 1985 – გაწერელია აკ. ნოველები და მოთხრობები. თბილისი, 1985;
2. გაწერელია აკაკი. შამილი 1962 // რჩეული ნაწერები: [ტ.] 1: წერილები და ნარკვევები, ლიტერატურული ძიებანი, პორტრეტები. ა. გაწერელია. - თბილისი, 1962;
3. ხუნდაძე სიმონ. აკაკი გაწერელია, 1934 // მნათობი. - თბილისი, 1934. - 10. გვ. 184-185.